

---

# ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

---

УДК 346.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.4>

**А. І. Шпомер**

кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри публічного та приватного права  
Національного університету «Чернігівська політехніка»

**Х. П. Скуміна**

студентка юридичного факультету  
Національного університету «Чернігівська політехніка»

## ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

*У статті розглядаються актуальні аспекти функціонування судів під час воєнного стану, який введено у зв'язку з повномаштабним вторгненням росії на територію України. У таких умовах виникла складна ситуація з організацією роботи судових органів, спрямована на збереження життя та здоров'я громадян, а також забезпечення реалізації конституційного права на судовий захист порушених прав учасників господарських правовідносин. Організаційні аспекти роботи судів були врегульовані достатньо ефективно, але процесуальні питання вимагають додаткової регламентації.*

*Публікація присвячена правовому аналізу впливу воєнного стану на господарський процес. На підставі аналізу досліджень науковців даної проблематики, пропонується для більш ефективного захисту прав та інтересів учасників господарських правовідносин та усунення виявлених прогалин в правовому регулюванні діяльності органів господарської юрисдикції, вважається, за необхідне внесення змін та доповнень до господарського процесуального законодавства, що сприятиме його адаптації до роботи під час воєнного стану. Практика роботи господарських судів в умовах воєнного стану висвітлила недоліки в правовому регулюванні окремих питань судового провадження, що зумовило необхідність їх негайного вирішення.*

*В роботі зосереджено увагу на труднощах, що виникають під час здійснення господарського процесу, наприклад, при об'явленні повітряної тривоги. В дослідженні автори зосереджуються на питаннях проведення судових засідань у форматі відеоконференції, як це закріплено в законі; аналізі рекомендацій для роботи судів у ситуаціях за умов воєнного стану; розгляді законопроекту про внесення зміни до Господарського процесуального кодексу; перегляду територіальної підсудності та процесуальних термінів, відкладення розгляду справ та належного повідомлення учасників процесу.*

*Результати статті можуть бути корисні для розуміння динаміки господарського процесу за умов воєнного стану і розробки стратегій відновлення господарського судочинства після завершення воєнного стану.*

**Ключові слова:** воєнний стан, судові засідання, Господарський процесуальний кодекс, розгляд справи, процесуальні права.

**Постановка проблеми.** На сьогоднішній день здійснення господарського судочинства відбувається за певних змінених умов. Ці зміни було спричинено введенням воєнного стану, що залишається актуальним і на сьогоднішній день. Є необхідність теоретичного дослідження ключових аспектів змін у здійсненні господарського процесу під час воєнного стану. Дослідження проблем з якими стикається господарський процес, як реалізуються питання дистанційної участі, та загалом весь процес розгляду справ.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питаннями дослідження господарського процесу в аспекті його здійснення займалися: Таликін Є. А., Устименко В. А., Свірін О. М., Мелех Л. В., Андрухів Є. М., Кубко Є. Б., Вечірко І. О. та інші. Щодо цього питання, але вже за умов воєнного стану займалися дослідженнями: Гордієнко Т. О., Баїк О. І., Андрущенко Л. В., Кравченко М. О., Шекера Ю. О., Петренко Н. О. та інші.

**Мета статті.** Головною метою цієї статті є дослідження змін яких зазнало правове регулювання господарського процесу за умов воєнного стану. Автори спробували окреслити проблеми, з якими стикаються при здійсненні господарського процесу, з'ясувати особливості проведення судових засідань у режимі відео конференції, розглянути рекомендацій роботи судів в умовах воєнного стану, розглянути законопроект про внесення змін до ГПК, зміни територіальної підсудності та процесуальних строків, відкладення розгляду справи та належного повідомлення учасників справи. Було поставлено за мету в результаті проведеного дослідження запропонувати пропозиції щодо удосконалення господарського процесуального законодавства.

**Виклад основного матеріалу.** Відносно до тієї ситуації, що склалася в нашій країні, одним із важливих питанням було питання особливості здійснення судочинства, втому числі і господарського. Зважаючи на ті небезпечні обставини, питання роботи судів вимагало певних змін. Тому, Рада суддів України розробила рекомендації роботи судів, щоб забезпечити більш менш безпечні умови під час воєнного

стану (Рішення №9 Ради суддів України від 24.02.2022). До цих рекомендацій ввійшли такі поради як:

- визначити особливості роботи суду;
- при визначенні умов роботи суду у воєнний час, керуватися реальною поточною обстановкою, що склалася в регіоні;
- визначити відповідальну особу, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної, тощо);
- усіх доступних працівників, по можливості, перевести на дистанційну роботу;
- по можливості відкладати розгляд справ та знімати їх з розгляду;
- виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням різного роду процесуальних документів, залишення їх без руху, встановлення різного роду строків, по можливості продовжувати їх щонайменше до закінчення воєнного стану;
- зосередитись виключно на проведених невідкладних судових розглядах [1].

Умови воєнного стану вносять значні зміни у процедуру розгляду господарських справ. Однією з причин, яка є основною – повітряні тривоги. Під час повітряної тривоги установи повинні дбати про працівників та відвідувачів, а саме – направляти до укриття. Закон України «Про правовий режим воєнного стану», визначає, що у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність (ст. 10). Тобто повноваження судів не можуть припиняються. Окрім цього, ст. 26 зазначеного закону передбачає, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами, а скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється [2].

Гордієнко Т.О. в своїй статті, з приводу цього питання, також робить посилання на стаття 12-2 зазначеного Закону, де закрі-

плено, що в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені» [3, с. 261].

У Постанові Верховного Суду від 22.12.2022 року № 910/2116/21 (910/12050/21), зазначено, що обставини оголошення сигналу «повітряна тривога» у певному регіоні слід вважати загальновідомими, тобто такими, що не потребують доказування, а неявка у судові засідання учасників справи може бути спричинена такою надзвичайною ситуацією, яка об'єктивно унеможлиблює завчасне подання клопотання про відкладення розгляду справи з цих причин. Отже, передчасним є завершення апеляційного перегляду справи у першому судовому засіданні за відсутності представників сторін, які не мали можливості з'явитися у судові засідання з поважних причин через оголошення сигналу «повітряна тривога». Такі дії суду свідчать про неналежне виконання апеляційним судом обов'язків із забезпечення всебічності, повноти і справедливості судового розгляду [4].

Проведення судових засідань як у режимі відеоконференції передбачається Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Відповідно до ч. 7 ст. 11 цього Закону учасникам судового процесу на підставі судового рішення забезпечується можливість брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції у порядку, встановленому законом. Обов'язок забезпечити проведення відео конференції покладається на суд, який отримав судові рішення про проведення відео конференції, незалежно від спеціалізації та інстанції суду, який прийняв таке рішення» [5].

У ст. 197 Господарського процесуального кодексу також зазначається, що часники справи мають право брати участь у судовому засіданні в режимі відео конференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної

технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою». Також учасник справи подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відео конференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання [6].

Петренко Н. О., щодо вирішення господарських спорів в режимі відеоконференції, вважає, що впровадження дистанційного правосуддя не є новим питанням, але воно набуло актуальності. Однією з основних переваг діяльності ланки господарських судів є швидкість розгляду справ та суворе дотримання строків їх розгляду. На думку автора, суб'єкти господарювання та інші особи, які звертаються до господарських судів, впевнені, що їх справа буде розглянута із дотриманням строків, визначених чинним законодавством. Проте, із введенням обмежень та численними переносами справ господарські суди втрачають свою ефективність, хоча в умовах загострення економічної ситуації швидкість вирішення господарських спорів набуває ще більшої необхідності» [7, с. 198].

Так, 23 березня 2023 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 905/2371/21 сформулював висновок, що процесуальне законодавство не містить приписів, які унеможлилювали б звернення до суду з єдиним клопотанням щодо участі у всіх судових засіданнях по справі в режимі відео конференції або передбачали звернення виключно з окремим клопотанням щодо кожного судового засідання. Суть справи полягає в тому, що підприємство «Трансагроуспіх» звернулося до суду з позовом до товариства «АПК-Інвест» про стягнення заборгованості у зв'язку з неналежним виконанням умов договору. Товариство звернулося із зустрічним позовом до підприємства.

Місцевий господарський суд рішенням, яке апеляційний суд залишив без змін, первісний позов задовольнив, у задоволенні зустрічного позову – відмовив. Товариство подало касаційну скаргу до

Верховного Суду. Одним із мотивів скажника було те, що місцевий господарський суд не забезпечив участь товариства в одному із судових засідань в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, а суд апеляційної інстанції не звернув уваги на це порушення.

За матеріалами справи, 22.07.2022 року товариство звернулося до місцевого суду з клопотанням про забезпечення проведення судових засідань по справі (зокрема, підготовчого) в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Отже, представник товариства скористався своїм правом, передбаченим ч. 1 ст. 197 ГПК України.

Ухвалою місцевого суду заяву товариства задоволено, постановлено провести судові засідання 15.08.2022 року в режимі відеоконференції. Представник товариства у це засідання з'явився та надав свої пояснення по суті позовних вимог. У судовому засіданні було оголошено перерву до 02.09.2022 року у зв'язку з існуванням реальної загрози життю, здоров'ю та безпеці учасників справ в умовах воєнної агресії проти України.

Згідно з протоколом судового засідання від 02.09.2022 року та рішенням суду від цієї ж дати представники сторін у судові засідання не з'явилися. Водночас у матеріалах справи немає доказів того, що місцевий господарський суд під час проведення цього судового засідання здійснив запрошення або виклик представника товариства для участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду; також немає доказів того, що існувала технічна неможливість його участі у відеоконференції, переривання або відсутність інтернет-зв'язку, через що суд не мав змоги з'єднатися з представником товариства.

Суд зауважив, що незабезпечення місцевим господарським судом участі представника товариства в судовому засіданні 02.09.2022 року в режимі відеоконференції без вагомих на те підстав призвело до незабезпечення можливості стороні реалізувати надані їй законом процесуальні права, що є одним із ключових принципів процесуальної справедливості.

За результатами розгляду справи Верховний Суд касаційну скаргу товариства задовольнив частково, рішення судів попередніх інстанцій скасував, а справу передав на новий розгляд до місцевого господарського суду [8].

У зв'язку з останніми змінами до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ч. 7 ст. 147 була виписана наступним чином: «У зв'язку зі стихійним лихом, військовими діями, заходами щодо боротьби з тероризмом або іншими надзвичайними обставинами, робота суду може бути припинена з одночасним визначенням іншого суду, який буде здійснювати правосуддя на території суду, що припинив діяльність та який найбільш територіально наближений до суду, роботу якого припинено» [9].

Новий зміст ч. 7 ст. 147 спрямовано на вдосконалення механізмів функціонування судової системи в умовах надзвичайних ситуацій, таких як стихійні лиха, військові дії, антитерористичні заходи та інші непередбачувані обставини. Вона передбачає можливість припинення роботи суду та делегування справи іншому суду, який має найбільшу територіальну близькість до суду, що припинив свою діяльність. Ці зміни відображають спробу адаптації судової системи до викликів, пов'язаних з надзвичайними обставинами, та забезпечення ефективної і оперативної правосуддевої діяльності в умовах невідкладності та необхідності [9].

З метою реалізації конституційного права особи на судовий захист Верховний Суд змінив територіальну юрисдикцію понад 100 судів, в тому числі і господарських судів, які не працюють під час воєнного стану. Тому в будь-якому випадку, незважаючи на те, що суд, який мав розглядати справу, припинив свою діяльність, розгляд справи буде проводитись в іншому суді, який є найближчим територіально [9].

Кравченко М. О. зазначає, з урахуванням таких нововведень, потребує уваги проблема доступу до правосуддя саме в умовах воєнного стану. Та наголошує, що цій проблематиці завжди приділялась увага, а тому деякі її аспекти знайшли своє відображення в Конвенції про захист прав людини і основоположних сво-

бод, практиці Європейського суду з прав людини та національному законодавству» [10, с. 191–192].

Певних змін зазнали і процесуальні строки. Щодо процесуальних строків, то воєнний стан не впливає на їх перебіг, проте може бути поважною причиною для поновлення або продовження процесуального строку; процесуальний строк, встановлений судом, поновленню не підлягає, а може бути виключно продовжений за клопотанням сторони спору; на час дії воєнного стану продовжуються строк загальної та спеціальної позовної давності, передбачений нормами цивільного та господарського законодавства.

На думку Шекери Ю. О. основна функція усіх процесуальних строків полягає у своєчасності реалізації судочинства шляхом визначення тривалості його форм та стадій, часових рамок переходу з однієї стадії в іншу та часу вчинення окремих процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. Проте питання про те, чи виступають часові характеристики судочинства саме активно-дієвими елементами процесуального регулювання, є дискусійним, оскільки процесуальні строки, визначаючи межі реалізації процесуальних відносин, надають їм статичних характеристик у часовому вимірі, а не впливають на виконання процесуальних дій безпосередньо» [11, с. 72].

Ухвалою Касаційного Господарського Суду ВС від 22.08.2022 у справі №922/2699/21 було поновлено скаргнику пропущений строк на касаційне оскарження постанови Східного апеляційного господарського суду від 16.02.2022 і рішення Господарського суду Харківської області від 13.10.2021. На думку касаційної інстанції, за тих обставин що склалися, заявник не мав змоги реалізувати своє право на касаційне оскарження, у зв'язку з обмеженою роботою інфраструктурних об'єктів на території міста Харкова та неможливістю виконання своїх повноважень працівниками Товариства в умовах дії воєнного стану [12].

На вдосконалення правового регулювання судочинства в контексті дії воєнного чи надзвичайного стану можна вважати законопроект, що був зареєстрований

26 квітня 2022 року у Верховній Раді України. До уваги було представлено законопроект із змінами до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України за №7316, який передбачав наступне:

- під час дії воєнного чи надзвичайного стану розглядалась можливість дистанційної роботи секретаря суду та делегування його повноважень іншим працівникам апарату суду;

- визначались особливості судових викликів та повідомлень на період воєнного чи надзвичайного стану;

- передбачалося, що підготовче провадження та/або судовий розгляд мали проводитися протягом розумного строку з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді;

- пропонувалося розширити сферу застосування письмового провадження у судах всіх юрисдикцій;

- розгляд включав особливості розгляду судових справ, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину через COVID-19, також на період воєнного чи надзвичайного стану;

- передбачало особливості вручення копії судового рішення на період дії воєнного чи надзвичайного стану [13].

Запропоновані зміни були відхилені та зняті з подальшого розгляду. Це свідчить про важливість дискусій та ретельного аналізу внесених пропозицій перед прийняттям рішення щодо їхнього впровадження в законодавчій сфері.

**Висновки та пропозиції.** Проведене дослідження особливості здійснення господарського процесу в умовах воєнного стану дозволяє зробити деякі висновки. Розгляд господарських справ у умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу до вирішення низки проблем, пов'язаних зі здійсненням господарського процесу. Особлива увага приділяється впровадженню в судочинство комп'ютерних технологій, зокрема проведенню судових засідань у режимі відео конференції. Це не лише забезпечує ефективність роботи, але й враховує сучасні вимоги до безпеки та здоров'я учасників судового процесу. У статті розглянуто важ-

ливі аспекти роботи судів в умовах воєнного стану, з урахуванням рекомендацій для ефективного функціонування системи господарських судів в умовах воєнного стану. Зміна територіальної підсудності та процесуальних строків дозволяє уникнути затримок у розгляді справ і забезпечити ефективний доступ до правосуддя.

### Список використаної літератури:

1. Рада суддів України. Рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення 04.10.23)
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 01.10.23)
3. Гордієнко Т.О. Господарське судочинство в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. С. 260–264.
4. Постанова Верховного Суду від 22.12.2022. № 910/2116/21 (провадження 910/12050/21). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=108360142&red=100003339bd1bb4124ed32b14352c0ecb437e2&d=5> (дата звернення 08.10.23)
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 01.10.23)
6. Господарський процесуальний кодекс URL: Кодекс України; Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 03.10.23)
7. Петренко Н. О. Щодо запровадження електронного правосуддя при вирішенні господарських спорів. Актуальні проблеми держави і права. 2020. С. 197–201.
8. Постанова Верховного Суду від 23.03.2023. № 905/2371/21. URL: [https://verdictum.ligazakon.net/document/109773266?utm\\_source=jurliga.ligazakon.ua&utm\\_medium=news&utm\\_content=jl03](https://verdictum.ligazakon.net/document/109773266?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03) (дата звернення 18.12.2023)
9. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»: Закон України від 03.03.2022 № 2112-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> (дата звернення 07.10.23)
10. Кравченко М.О. Деякі аспекти доступу до правосуддя в умовах воєнного стану. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права). Том 2. 2022. С. 191–194.
11. Шекера Ю. О. Щодо значення та функцій процесуальних строків у господарському судочинстві. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. № 15. 2015. С. 71–74.
12. Ухвала КГС ВС від 22.08.2022 у справі № 922/2699/21. URL: [https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro\\_sud/povidoml\\_bojovi\\_dii\\_kgs\\_vs/2022\\_08\\_22\\_922\\_2699\\_21\\_2](https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/povidoml_bojovi_dii_kgs_vs/2022_08_22_922_2699_21_2) (дата звернення 06.10.23)
13. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489> (дата звернення 07.10.23)

---

### **Shpomer A., Skumina Kh. Peculiarities of the implementation of the economic process in the conditions of martial law**

*The article examines the actual aspects of the functioning of the courts during martial law, which was introduced in connection with the full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine. In such conditions, a difficult situation arose with the organization of the work of judicial bodies, aimed at preserving the life and health of citizens, as well as ensuring the implementation of the constitutional right to judicial protection of the violated rights of participants in economic relations. Organizational aspects of the work of courts have been regulated effectively enough, but procedural issues require additional regulation.*

*The publication is devoted to the legal analysis of the influence of martial law on the economic process. Based on the analysis of research by scientists on this issue, it is proposed*

*to more effectively protect the rights and interests of participants in economic legal relations and to eliminate the identified gaps in the legal regulation of the activities of economic jurisdiction bodies, it is considered necessary to make changes and additions to the economic procedural legislation, which will contribute to its adaptation to work during martial law. The practice of commercial courts under martial law highlighted the shortcomings in the legal regulation of certain issues of court proceedings, which necessitated their immediate resolution.*

*The work focuses on the difficulties that arise during the implementation of an economic process, for example, when an air alarm is declared. In the study, the authors focus on the issues of conducting court hearings in the format of a video conference, as stipulated in the law; analysis of recommendations for the work of courts in martial law situations; consideration of the draft law on amendments to the Code of Economic Procedure; revision of territorial jurisdiction and procedural terms, postponement of cases and proper notification of process participants.*

*The results of the article can be useful for understanding the dynamics of the economic process under martial law and developing strategies for the restoration of economic justice after the end of martial law.*

**Key words:** *martial law, court sessions, Economic Procedure Code, consideration of the case, procedural rights.*